NAME :- Dhiya Krishna K.

SEM :- 1.

Roll no :- 311

PRN No:- COC 2025311

SUB : Banking and Finance

Paper name:- CoC COURSE Banking

Paper code :- & Finance – MJ-BAF-101/102

Dhiya Krishna K.

Date ______
Page 1.

પ્રશ્ન-1. બેંક નો અર્થ આપી, બેંકના વિવિધ પ્રકારો સમજાવો.

બેંક એક એવી સંસ્થા છે જે નાણાં અને તેના વિકલ્પો તથા નાણાં સંબંધિત અન્ય સેવાઓ પૂરી પાડે છે. નાણાકીય મધ્યસ્થી તરીકેની ભૂમિકામાં, બેંક થાપણો સ્વીકારે છે અને લોન આપે છે. તે થાપણો આકર્ષવા અને સેવા આપવાના ખર્ચ અને ઉધાર લેનારાઓ પાસેથી વસૂલવામાં આવતા વ્યાજ દ્વારા અથવા સિક્યોરિટિઝ દ્વારા કમાયેલી આવક વચ્ચેના તફાવતમાંથી નફો મેળવે છે.

ઘણી બેંકો નાણાકીય વ્યવસ્થાપન અને મ્યુચ્યુઅલ ફંડ અને ક્રેડિટ કાર્ડ જેવા ઉત્પાદનો જેવી સંબંધિત સેવાઓ પૂરી પાડે છે. કેટલીક બેંક જવાબદારીઓ પણ નાણાં તરીકે સેવા આપે છે - એટલે કે ચુકવણી અને વિનિમયના સામાન્ય રીતે સ્વીકૃત માધ્યમ તરીકે.

- ભારતના પરિપેક્ષમાં બેન્ક એટલે શું?

- ભારતમાં બેંકિંગનું નિયમન બેંકિંગ રેગ્યુલેશન એક્ટ, 1949 હેઠળ થાય છે. આ કાયદામાં બેંક અને બેંકિંગની વ્યાખ્યા નીચે મુજબ આપવામાં આવી છે.

- બેંકિંગની વ્યાખ્યા (સેક્શન 5(b)):

બેંકિંગ એટલે "લોકો પાસેથી નાણાંની થાપણો સ્વીકારવી, જેનો ઉપયોગ ધિરાણ (લોન) આપવા અથવા રોકાણ માટે થાય, અને જે થાપણો

Dhiru Krishna K. Krishna

માંગણી પર અથવા અન્ય રીતે પરત ચૂકવી શકાય અને ચેક, ડ્રાફ્ટ, ઓર્ડર અથવા અન્ય રીતે ઉપાડી શકાય" આ વ્યાખ્યા બેંકની પ્રવૃત્તિઓ જેવી કે થાપણ સ્વીકારવી અને ધિરાણ આપવાને આવરી લે છે.

- બેંકિંગ કંપની (સેક્શન 5(c)):-

બેંકિંગ કંપની એટલે એવી કંપની ભારતમાં બેંકિંગનો વ્યવસાય કરે છે, એટલે કે ઉપરોક્ત વ્યાખ્યા મુજબની પ્રવૃત્તિઓમાં સંલગ્ન હોય.

- શેડ્યુલ્ડ બેંક:-

રિઝર્વ બેંક ઓફ ઈન્ડિયા (RBI) એક્ટ 1934 ની બીજી અનુસૂચિમાં સૂચિબદ્ધ બેંકોને શેડ્યુલ્ડ બેંક કહેવાય છે. આ બેંકોમાં સ્ટેટ બેંક ઓફ ઈન્ડિયા, નેશનલાઇઝ્ડ બેંકો, ખાનગી બેંકો, વિદેશી બેંકો અને પ્રાદેશિક ગ્રામીણ બેંકોનો સમાવેશ થાય છે.

- નોંધ:-

બેંકિંગ રેગ્યુલેશન એક્ટ, 1949 માં "બેંક" શબ્દની સીધી વ્યાખ્યા આપવામાં આવી નથી પરંતુ બેંકિંગની પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા બેંકરની ભૂમિકા સમજાવવામાં આવી છે.

Page 3.

Dhira Krishna K.

બેંકના વિવિધ પ્રકારો:

બેંકના વિવિધ પ્રકારો નીચે મુજબ છે:

1. કેન્દ્રીય બેંક
2. વાણિજ્ય બેંકો
3. સહકારી બેંકો
4. પ્રાદેશિક ગ્રામીણ બેંકો (RRBs)
5. વિકાસ બેંકો
6. વિદેશી બેંકો
7. વિશેષિત બેંકો

બેંકના વિવિધ પ્રકારો સમજાવો:

1. વાણિજ્યિક બેંક:

વાણિજ્યિક બેંક એ એક પ્રકારની નાણાકીય સંસ્થા છે જે સામાન્ય લોકો માટે નાણાં જમા કરવા અને ઉપાડવા, રોકાણ માટે લોન આપવા અને આવી અન્ય પ્રવૃત્તિઓ સંબંધિત તમામ કામગીરી કરે છે. આ બેંકો નફો કરતી સંસ્થાઓ છે અને ફક્ત નફો કમાવવા માટે જ વ્યવસાય કરે છે.

વાણિજ્યિક બેંકના બે મુખ્ય ભાગો છે: થાપણ અને ઉધાર. બેંક થાપણો મેળવે છે અને વ્યાજ (નફો) મેળવવા માટે વિવિધ પ્રોજેક્ટ્સને નાણાં આપે છે. બેંક થાપણદારોને જે વ્યાજ દર આપે છે તેને ઉધાર દર તરીકે ઓળખવામાં આવે છે, જ્યારે બેંક જે દરે નાણાં ઉધાર આપે છે તેને થાપણ દર તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

Page 4.

Dhiva Krishna K.

વાણિજ્યક બેંકોના પ્રકાર:

1. ખાનગી બેંક
2. જાહેર બેંક
3. વિદેશી બેંક

વાણિજ્યક બેંકોના કાર્યો:

મુખ્ય કાર્યો

1. ધિરાણ આપવું
2. થાપણો સ્વીકારવી.

ગૌણ કાર્યો

1. એજન્સી કાર્યો
2. સામાન્ય ઉપયોગી કાર્યો

વાણિજ્યક બેંકોનું મહત્વ:

1. રોકડ પ્રવાહ જાળવી રાખે છે.
2. અર્થતંત્રને વેગ આપે છે.
3. વેપારને સરળ બનાવે છે.
4. બચત અને રોકાણને પ્રોત્સાહન આપે છે.

ભારતમાં વાણિજ્યક બેંકોના ઉદાહરણો

1. સ્ટેટ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા
2. એચ.ડી.એફ.સી બેંક
3. આઇ.સી.આઇ.સી.આઇ. બેંક
4. એક્સિસ બેંક

Dhira Krishna K. (signature)

2. સહકારી બેંક:

પ્રસ્તાવના:- સમગ્ર વિશ્વમાં આજે સહકારી પ્રવૃત્તિ જોવા મળે છે.

- દેશમાં કોઈ પણ વિચારસરણીની વ્યવસ્થા હોય પણ સહકારી ક્ષેત્ર તમામમાં જોવા મળે છે.

સહકાર (આર્થિક ક્ષેત્રે): સ્વહિત માટે લોકો દ્વારા રચવામાં આવતા વેપારી સંગઠનનું એક સ્વરૂપ. સહકારી સંગઠન, વ્યક્તિગત માલિકી, ભાગીદારી પેઢી, સંયુક્ત મૂડી કંપની કે રાજ્યસંચાલિત વેપારી, ઔદ્યોગિક સાહસો જેવું જ એક ધંધાદારી સાહસ છે. જોકે તેના ઉદ્દેશો અને કાર્યપદ્ધતિની બાબતમાં તે અન્ય ધંધાદારી સંગઠનોથી જુદું પડે છે.

ઇંગ્લેન્ડમાં 1844માં સ્થપાયેલા અને રોકડેલ પ્રણેતાઓએ શરૂ કરેલા રોકડેલ સ્ટોર્સથી ગ્રાહક સહકારી પ્રવૃત્તિઓ આરંભ થયો. તેમાં આરંભમાં 28 સભ્યો જોડાયેલા અને તે પ્રત્યેકે એક એક પાઉન્ડ રોકીને 28 પાઉન્ડનું શેરભંડોળ ભેગું કરેલું. સહકારી ધોરણે અસ્તિત્વમાં આવેલો આ એક ગ્રાહક ભંડાર હતો. 19મી સદીનાં એ વર્ષોમાં વેપારીઓ અને ઉત્પાદકો વિવિધ રીતે ગ્રાહકોનું શોષણ કરતા હતા. તેમાંથી ગ્રાહકોને, ખાસ કરીને કામદારોને ઉગારી લેવાના ઉદ્દેશથી સહકારી ગ્રાહક પ્રવૃત્તિ શરૂ થઈ હતી. આ માટે સહકારી ગ્રાહક ભંડારોએ ગ્રાહકોને વાજબી ભાવે, સાચા તોલમાપ સાથે સારી ગુણવત્તાવાળી વસ્તુઓ પૂરી પાડવાની નીતિ અપનાવી હતી. ઇંગ્લેન્ડની જેમ સ્વીડન વગેરે અન્ય કેટલાક દેશોમાં પણ 1870 પછીનાં વર્ષોમાં ગ્રાહક સહકારી પ્રવૃત્તિ વિસ્તરી.

Dhiru Krishna K. [illegible]

સહકારના લક્ષણો અથવા સિદ્ધાંતો:

1. સ્વૈચ્છિક અને ખુલ્લું સભ્યપદ
2. સભાસદોની આર્થિક ભાગીદારી
3. સહકારી સંસ્થાઓ વચ્ચે સહકાર
4. સ્વાયત્તા અને સ્વતંત્રતા
5. સભાસદોનો લોકશાહી અંકુશ
6. શિક્ષણ, તાલીમ અને માહિતી
7. સમાજ પ્રત્યે ઉત્તરદાયિત્વ

સહકારી બેંકિંગનું માળખું

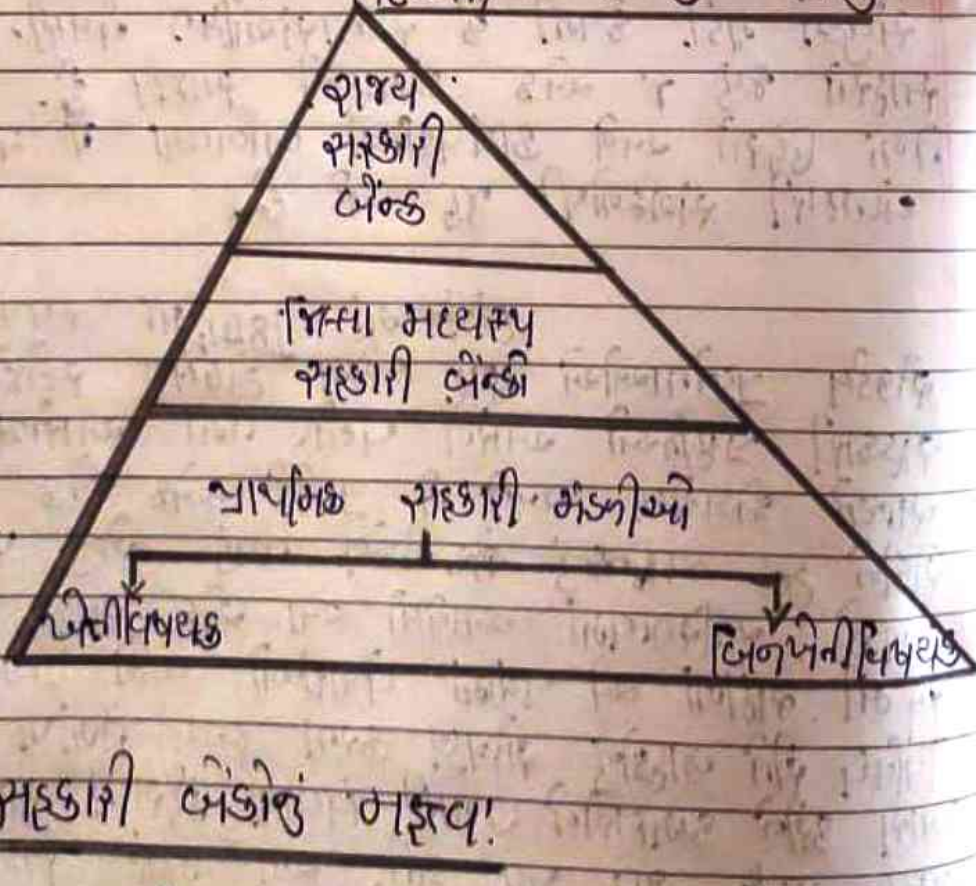

સહકારી બેંકોનું મહત્વ:

1. નાણાકીય સમાવેશ
2. કૃષિ અને ગ્રામીણ વિકાસ માટે સમર્થન
3. સમુદાય સશક્તિકરણ
4. આર્થિક વિકાસ

Dhruv Krishna K. Krishna

પડકારો અને નબળાઈઓ:

1. નાણાકીય અનિયમિતતાઓ
2. મર્યાદિત સંસાધનો
3. શાસનના મુદ્દાઓ
4. સ્પર્ધા

ભારતમાં ટોચની સહકારી બેંકો:

1. સારસ્વત સહકારી બેંક
2. કોસ્મોસ કોઓપરેટિવ બેંક
3. શામરાવ વિઠ્ઠલ કોઓપરેટિવ (SVC)
4. અભ્યુદય કોઓપરેટિવ બેંક
5. ભારત કોઓપરેટિવ બેંક
6. થાણે જનતા સહકારી બેંક (TJSB)
7. કાનપુર કોમર્શિયલ કોઓપરેટિવ બેંક

નિષ્કર્ષ:-

ભારતમાં સહકારી બેંકો નાણાકીય સમાવેશને પ્રોત્સાહન આપવા અને ગ્રામીણ અને શહેરી સમુદાયોને ટેકો આપવા માટે અનિવાર્ય છે. સહકાર અને પરસ્પર લાભના સિદ્ધાંતોમાં મૂળ ધરાવતા તેમના સભ્ય-સંચાલિત મોડેલ તેમને વાણિજ્યિક બેંકોથી અલગ પાડે છે. નાણાકીય અનિયમિતતાઓ અને શાસનના મુદ્દાઓ જેવા પડકારો હોવા છતાં, ખેડૂતો, નાના વ્યવસાયો અને વંચિત વર્ગોને સશક્ત બનાવવામાં તેમની ભૂમિકા અખંડ રહે છે. 2025 અને તે પછી આર્થિક વિકાસ અને સમુદાય વિકાસને પ્રોત્સાહન આપશે.